

INSON KAPITALI VA INKLUZIYA: O‘ZBEKISTONDA TADBIRKORLIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

Mualliflar: Xakimov Ziyodulla Axmadovich ¹, Jumayeva Muxlisa Abdug‘ani qizi ²

Affiliyatsiya: Alfraganus University, “Menejment va marketing” kafedrası mudiri, DSc ¹,
Alfraganus University, “Menejment va marketing” kafedrası v.b.dotsenti, PhD ²

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17376765>

ANNOTATSIYA

Maqolada inkluziv ta’limning iqtisodiy va ijtimoiy mazmuni izchil sharhlandi hamda O‘zbekistonda ushbu yondashuvni bosqichma-bosqich yo‘lga qo‘yish bo‘yicha shakllangan institutsional baza tahlil qilindi. Tahlil maktabgacha ta’limdan tortib oliy ta’limgacha bo‘lgan zanjirda kirish imkoniyati, o‘qituvchi salohiyati va o‘quv muhitining moslashuvini qamrab oldi. Shuningdek, tadbirkorlikka o‘qitish (entrepreneurship education) jarayonlarida inkluziya qanday uyg‘unlashayotgani batafsil yoritildi va istiqboldagi bu boradagi muammoli vaziyatlarni yumshatish uchun yechimlar taklif etildi.

Kalit so‘zlar: inkluziv ta’lim, tadbirkorlik kompetensiyalari, inson kapitali, ijtimoiy inkluziya, NBS, iqtisodiy o‘shish sifati.

KIRISH

Inkluziv ta’lim, mohiyatan, “hamma uchun ta’lim” tamoyilini real amaliyotga aylantirish tizimidir: unda o‘quv dasturlari, baholash mezonlari va o‘quv muhitining o‘zi turli ehtiyojli bolalar va talabalar uchun moslashtiriladi. Bunday yondashuv nafaqat ijtimoiy adolatni mustahkamlaydi, balki mamlakatning inson kapitali zaxirasini kengaytiradi, ya’ni ta’limdan chetda qolishi mumkin bo‘lgan shaxslar ham ko‘nikma egallab, mehnat bozorida samarali ishtirok etadi. Shu bois inkluziv ta’limni iqtisodiy rivojlanish strategiyalaridan alohida ko‘rish mumkin emas — aksincha, u o‘shishning sifati va barqarorligini ta’minlaydigan tayanch omillardan biridir.

O‘zbekiston so‘nggi yillarda aynan shu mantiq bilan harakat qilmoqda. Xalqaro majburiyatlarni qabul qilish, milliy qonunchilikni yangilash va amaliy mexanizmlarni joriy etish bosqichma-bosqich bir-birini to‘ldirmoqda. Normativ baza kengaygani sari maktabgacha ta’limdan tortib oliy ta’limgacha bo‘lgan tizimlarda moslashtirish ishlari chuqurlashmoqda, bu esa tadbirkorlikka o‘qitish yo‘nalishida ham inkluzivlikni kuchaytirish uchun mustahkam poydevor yaratmoqda. Demak, inkluziya va tadbirkorlik ta’limi (EE – entrepreneurship education) o‘rtasidagi bog‘liqlik tasodifiy emas: ikkalasi ham imkoniyatlar tengligini ta’minlab, iqtisodiy faollikni oshiradi.

ASOSIY QISM

Maqolada uchta nazariy tayanch uyg‘un qo‘llanadi. Birinchisi, inson kapitali nazariyasi; u ta’limga kiritilgan investitsiyalar kelgusida mehnat unumdorligi va daromadlar o‘shishi sifatida qaytishini uqtiradi. Inkluziv ta’lim bu jarayonni yanada kengaytiradi, chunki ilgari chetda qolgan guruhlar ham ko‘nikma olish imkoniga ega bo‘ladi. Ikkinchisi, qobiliyatlar (capabilities) yondashuvi; bu yondashuv shaxsning

faqat resursga egaligini emas, balki u resursdan haqiqatan foydalana olish sharoitlarini ham hisobga oladi. Shu bois inkluziya nafaqat sinfga kirishni, balki o'qish jarayonini real moslashtirishni talab etadi. Uchinchisi, inkluziv o'sish konsepsiyasi; u iqtisodiy natijalarning keng qatlamlarga taqsimlanishini ko'zlab, ijtimoiy dasturlarni mehnat bozori va tadbirkorlik ekotizimi bilan bog'lashni rag'batlantiradi.

Yurtimizda bu boradagi so'nggi islohotlar mantiqiy zanjirda shakllandi: avvalo, xalqaro huquqiy majburiyatlar qabul qilindi; keyin milliy qonunchilik va davlat dasturlari yangilandi; so'ngra, idoralararo hamkorlik mexanizmlari yo'lga qo'yildi. Xususan, nogironlar huquqlari bo'yicha konvensiya majburiyatlari ta'lim tizimini diskriminatsiyadan holi, moslashuvchan va natijaga yo'naltirilgan shaklga o'tkazishni talab etdi. Bu talabni milliy qonunlar mustahkamlab, o'quv muassasalarida qulay muhit yaratish, o'qituvchilarni tayyorlash va baholash tizimini moslashtirish bo'yicha aniq vazifalar belgilandi. Natijada, vazirliklar o'rtasidagi hamkorlik — ta'lim, mehnat, sog'liqni saqlash va moliya bloklari — yaxlit dasturlar shaklida ko'rinish topa boshladi.

Mazkur institutsional zamin maqola davomida tilga olinadigan amaliy o'zgarishlar uchun sharoit yaratdi: maktabgacha ta'limdagi qamrovning oshishi, umumiy o'rta ta'limda inkluziv sinflar tarmog'ining kengayishi va oliy ta'limda moslashtirilgan infratuzilma paydo bo'lishi aynan shu "qonunchilik → dastur → ijro" zanjirining natijasidir.

Maktabgacha ta'limdagi qamrovning keskin oshishi erta rivojlanish xizmatlarini kengaytirish imkonini berdi. Qamrov kengaysa, bolalar ehtiyojlari erta aniqlanadi, shunda keyingi bosqichlarda — boshlang'ich va o'rta sinflarda — moslashtirishning narxi pasayadi va natijalilik ortadi. Demak, maktabgacha bosqichdagi kengayish nafaqat statistik ko'rsatkich, balki butun ta'lim tizimi uchun "kirish darvozasi"ning ochilishidir.

Umumiy o'rta ta'limda esa o'zgarishlar ikki yo'nalishda ketmoqda. Bir tomondan, oddiy maktablarning o'zida inkluziv sinflar soni ortib, nogironligi bo'lgan bolalar shu jamoalarda o'qiyapti. Bu ijtimoiylashuv, tengdoshlar bilan o'zaro ta'sir va stereotiplarning yemirilishiga xizmat qiladi. Ikkinchi tomondan, o'qituvchilar uchun qisqa muddatli, ammo maqsadli tayyorgarlik kurslari yo'lga qo'yilib, darsni differensial rejalash, yordamchi texnologiyalarni qo'llash va inkluziv baholash bo'yicha ko'nikmalar tizimli ravishda berilmoqda. Ushbu ikki yo'nalish bir-birini to'ldiradi: sinflar ochilmasa, o'qituvchiga ehtiyoj sezilmaydi; o'qituvchi tayyor bo'lmasa, sinf samarali ishlamaydi.

Shu bilan birga, ba'zi muammolar hamon dolzarb bo'lib qolmoqda. Ayrim hududlarda binolarning jismoniy kirish imkoniyati cheklangan, kommunikatsiya vositalari yetarli emas, darslik va raqamli kontentda universallik tamoyillari to'liq aks etmagan. Bu cheklovlar, agar bartaraf etilmasa, inkluziyaning "qog'ozdagi" yutuqlarini amaliy natijaga aylantirishga xalaqit beradi.

Oliy ta'limda inkluziv yondashuv. Oliy ta'lim muassasalari bosqichma-bosqich moslashuvchan o'quv muhitini yaratmoqda: auditoriyalarga kirish, ekran o'quvchilari bilan mos kontent, subtitrlangan videoma'ruzalar, moslashuvchan topshiriqlar va baholash tizimlari kengaymoqda. Bu jarayon ikki sabablarga ko'ra muhim: birinchidan, oliy ta'limga kirgan talaba keyinchalik mehnat bozoriga yuqori malakali mutaxassis sifatida chiqadi; ikkinchidan, universitetlar tadbirkorlik ekotizimining tugun nuqtalaridan biri bo'lib, startaplar, inkubatorlar va texnoparklar aynan shu yerda shakllanadi. Shu bois universitetdagi inkluziv muhit tadbirkorlikka o'qitishda ham bevosita ko'rindi: loyiha ishlarida guruhlarini aralash tuzish, mentorlik

xizmatlarini moslashtirish va raqamli platformalarni kirish imkoniyati bilan ta'minlash kabi yechimlar samarani oshiradi.

Tadbirkorlikka o'qitishda inkluziya. Tadbirkorlikka o'qitish bo'yicha so'nggi yillarda turli darajadagi dasturlar faollashdi. Umumiy yo'nalish — yoshlarga va ayollarga mo'ljallangan treninglar, kredit-subsidiya mexanizmlari va startaplarni qo'llab-quvvatlash dasturlari — inkluziya uchun ham imkon yaratadi; ammo bu imkon faqat shunda real natijaga aylanadiki, dasturlar dizayni boshidan inkluziv tamoyillarga quriladi. Masalan, o'quv modullarini qisqa mikromodullar ko'rinishida taklif etish (bandlik va uy-yuklamasi og'ir bo'lgan guruhlar uchun), topshiriqlarni multimodal taqdim etish (matn, audio, video, piktogramma), hamda mentorlikni onlayn-oflayn aralash formatda yo'lga qo'yish ko'pchilik uchun kirishni yengillashtiradi.

Shu zanjirga NBSH(nogironligi bo'lgan shaxslar) ishtirokini qo'shish uchun qo'shimcha tayanchlar zarur: moslashtirilgan ish joylari bo'yicha maslahatlar, yordamchi texnologiyalar paketlari, ijtimoiy himoya bilan bog'langan stipendiyalar va grantlar, shuningdek kreditlar bo'yicha kafillik instrumentlari. Aks holda, treningdan keyingi "moliyalashtirish bo'shlig'i" sababli olingan ko'nikmalar biznesga aylanmay qoladi. Demak, ta'lim va moliyaviy xizmatlar o'rtasidagi integratsiya — inkluziv EEning hal qiluvchi bo'g'ini.

Inson kapitali va inkluziya masalasida O'zbekistonda tadbirkorlik kompetensiyalarini rivojlantirish uchun quyidagi tavsiyalarni berish maqsadga muvofiq:

Birinchi yo'nalish — ta'lim siyosati. O'quv rejalari va baholash tizimlarini xalqaro talablarga mos ravishda yangilab, UDL tamoyillarini markazga qo'yish kerak. Bu jarayon qog'ozdagi o'zgarish bilan cheklanmay, o'qituvchilar uchun darajali sertifikatlash va ustozlik (mentoring) tizimi bilan birga borishi lozim. Natijada, maktabdan oliygacha bo'lgan uzluksiz tizimda inkluziv yondashuv me'yoriy standartga aylanadi.

Ikkinchi yo'nalish — tadbirkorlikka o'qitishning o'zini qayta ko'rib chiqish. EE modullari raqobatga asoslangan, qisqa va moslashuvchan bo'lishi, topshiriqlar esa multimodal tarzda baholanishi zarur. Universitetlar va texnoparklar huzurida "inkluziv inkubatorlar" tashkil etilib, ular o'quvchilarni grant-kreditlar, yordamchi texnologiyalar, psixologik maslahat va muloqot imkoniyatlari bilan bir paketda qo'llab-quvvatlashi kerak.

Uchinchi yo'nalish — institutlararo hamkorlik. Ta'lim, mehnat va ijtimoiy himoya idoralari bilan bir qatorda, xususiy sektor, nodavlat tashkilotlar va xalqaro hamkorlar loyihalarini yagona platformada uyg'unlashtirish zarur. Bunday platforma resurslarni "parchalanish"dan saqlab, har bir o'quvchi uchun shaxsiy rivojlanish yo'lagini yaratadi: o'qish → mentorlik → moliyalashtirish → bozorlarga chiqish. Shu tariqa, inkluziya konsepsiyasi boshidan oxirigacha amaliy qiymat kasb etadi.

XULOSA

Inkluziv ta'lim O'zbekiston uchun nafaqat ijtimoiy adolat masalasi, balki iqtisodiy strategiya masalasidir. Normativ asos va dasturiy chora-tadbirlar bosqichma-bosqich kuchaygani sari, maktabgacha ta'limda erta aniqlash va aralashuv, umumiy o'rta ta'limda sinf darajasida moslashuv, oliy ta'limda esa infratuzilma va baholash tizimlari bilan ta'minlangan muhit shakllanmoqda. Shu poydevorda tadbirkorlikka o'qitishning inkluziv modeli — mikromodullar, mentorlik,

moslashuvchan baholash va moliyalashtirish instrumentlari bilan bog'langan inkubatorlar — ijtimoiy zaif guruhlar uchun real iqtisodiy faollik eshigini ochadi. Demakki, ta'lim tizimidagi inkluziya kuchaygan sari, tadbirkorlik ekotizimi ham kengayadi; bu esa o'sishning sifatini oshirib, barqaror va adolatli rivojlanishga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konventsiya (CRPD): ishtirokchilar va ratifikatsiya ma'lumotlari. — Nyu-York: BMT, 2006.
2. O'zbekiston Respublikasi Qonuni “Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida” (O'RQ-641, 15.10.2020). — Toshkent: Lex.uz.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni PF-158, 11.09.2023. “O'zbekiston — 2030” strategiyasi. — Toshkent: Lex.uz.
4. World Bank. Uzbekistan's first steps towards implementing the CRPD (22.12.2023). — Vashington: World Bank.
5. Education Profiles (IIEP-UNESCO/UNICEF). Uzbekistan — Inclusion: o'qituvchilar uchun yillik 40 soatlik kurslar, Respublika bolalarni ijtimoiy moslashtirish markazi (24 soat). (Onlayn resurs). Murojaat: 07.10.2025. education-profiles.org
6. UNESCO. A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education. — Parij: UNESCO, 2017. (Qo'llanma, PDF). Murojaat: 07.10.2025. mineduc.gov.gr
7. World Bank. Uzbekistan Digital Inclusion Project: maqsad va natijalar (press-reliz 30.11.2023; 2025 yil hisobotlari). — Vashington: World Bank. (Onlayn resurslar/PDF). Murojaat: 07.10.2025.
8. “Yoshlar biznesi” dasturi bo'yicha rasmiy axborot. — Gov.uz/Yuz.uz (fevral 2025). (Rasmiy xabarlar to'plami). Murojaat: 07.10.2025.